

**CHƯƠNG TRÌNH THÍ ĐIỂM HỢP TÁC NGHIÊN CỨU
VIỆT NAM – ĐAN MẠCH GIAI ĐOẠN 2011-2013**

BÁO CÁO KHOA HỌC NĂM 2013/1

CỦA NHÓM NGHIÊN CỨU WP2

**VỀ LÒNG GHÉP KIẾN THỨC BẢN ĐỊA TRONG ỨNG PHÓ VỚI THỦY TAI
Dự án Nghiên cứu thủy tai do biến đổi khí hậu và xây dựng
hệ thống thông tin nhiều bên tham gia nhằm giảm thiểu
tính dễ bị tổn thương ở Bắc Trung Bộ Việt Nam**

MÃ SỐ: 11.P04.VIE

(Tài liệu đang trong quá trình nghiên cứu - nghiêm cấm sao chép)

Cơ quan chủ trì dự án: *Trường Đại học Khoa học Tự nhiên*

Chủ nhiệm dự án: *GS. TS. Phan Văn Tân*

Nhóm thực hiện:

Trưởng nhóm: *TS. LƯU BÍCH NGỌC*

Các thành viên: *TS. Phạm Ngọc Linh*

ThS. Bùi Thị Hạnh

ThS. Phạm Văn Trọng

I. THIẾT KẾ NGHIÊN CỨU THỰC ĐỊA WP2/2013

1. Thời gian làm việc:

KHẢO SÁT 4 ngày cho mỗi địa bàn nghiên cứu:

Chiều 20/11 đi Nghệ An

21/11-24/11: Hưng Nhân – Nghệ An

25/11-28/11: Yên Hồ - Hà Tĩnh

Sáng 29/11 đi Quảng Bình (nghỉ)

29/11-2/12: Võ Ninh – Quảng Bình

Sáng 3/12 quay về Hà Nội

12 ngày làm việc + 2 ngày di chuyển

2. Mẫu nghiên cứu:

- Người dân: hỏi về ứng phó trong sản xuất và các kiến thức bản địa trong sản xuất

1 thảo luận nhóm (6-8) người lớn tuổi (50-60 tuổi) có kinh nghiệm

3 PVS người cao tuổi (trên 65 tuổi) có kinh nghiệm làm nông – lâm – thủy sản

6 PVS hộ gia đình theo đặc trưng giàu nghèo (2 hộ nghèo, 2 hộ trung bình, 2 hộ giàu)
[Nhóm Đan Mạch cũng đề nghị]

- Cán bộ lãnh đạo: hỏi về chiến lược ứng phó và khả năng quản lý của địa phương

4 PVS: lãnh đạo UBND, lãnh đạo khuyến nông, lãnh đạo thủy lợi, lãnh đạo địa chính xã

Tổng có 13 PVS + 1 TLN / 1 xã của một tỉnh

3. Phân công công việc

- Đội nghiên cứu nhóm WP2:

TS. Lưu Bích Ngọc

ThS. Bùi Thị Hạnh

ThS. Nguyễn Thị Văn

TS. Phạm Ngọc Linh

ThS. Hà Tuấn Anh

ThS. Phạm Văn Trọng

CN. Nguyễn Xuân Thạch

	Linh + Trọng	Hạnh + Tuấn Anh	Văn + Thạch	Ghi chú
<i>Ngày thứ nhất</i>				
Người già	X	X	X	Làm cùng nhóm ĐM
Hộ dân	X X	X X	X X	Làm cùng nhóm ĐM
Cán bộ xã	X	X	X	Làm cùng nhóm ĐM
<i>Ngày thứ hai</i>				
TLN người lớn tuổi	X		X	Làm cùng nhóm ĐM
Thu thông dữ liệu	X	XX	X	

4. Kế hoạch tài chính

II. HƯỚNG DẪN PHỎNG VẤN SÂU/THẢO LUẬN NHÓM NGƯỜI DÂN TRONG CỘNG ĐỒNG

• NGƯỜI ĐƯỢC PHỎNG VẤN

Người cao tuổi trong làng, chủ hộ gia đình (những người 40-60 tuổi)

• NỘI DUNG PHỎNG VẤN

- Lịch sử hình thành xóm, làng? Đặc điểm dân cư gốc – những người đầu tiên đến khai hoang? Kinh nghiệm trị thủy của cộng đồng dân cư khi mới hình thành? Hoạt động sản xuất của cộng đồng: trồng trọt; chăn nuôi gia súc, gia cầm; nuôi trồng, đánh bắt thủy hải sản;... của cộng đồng khi đó?
 - Phân bố không gian làng xã: khu vực nhà ở, khu vực canh tác, sông, hồ,... (trước kia và hiện nay)? Vẽ sơ đồ thôn bản
 - Hệ thống tưới và tiêu nước của địa phương: vẽ lại sơ đồ hệ thống qua từng thời kỳ qua lời kể của người lớn tuổi? (nếu có). Nếu có sự thay đổi, lý do tại sao?
- Theo quan sát của ông/bà, địa phương thường chịu ảnh hưởng từ bão, lũ, xâm nhập mặn như thế nào?
 - Trước kia (10 năm trước)
 - Hiện nay
- Đánh giá mức độ thiệt hại do tác động của các hiện tượng bão/ lũ/ xâm nhập mặn trước kia và hiện nay đối với bản thân gia đình, đối với địa phương theo đánh giá của ông/bà là nhiều hay ít? Tại sao?

- Đất đai bị ảnh hưởng như thế nào? Tại sao?
 - Trồng trọt bị ảnh hưởng như thế nào? Tại sao?
 - Chăn nuôi gặp phải những khó khăn nào? Tại sao?
 - Các hoạt động sống khác bị ảnh hưởng như thế nào? Tại sao?
4. Ngoài kênh dự báo thời tiết và các kênh dự báo chính thức của chính quyền, người dân ở địa phương có kinh nghiệm gì trong dự báo, phát hiện và phòng ngừa các hiện tượng thủy tai (bão lũ, lụt, xâm nhập mặn) không?
- (1) Các kinh nghiệm này được biểu hiện dưới các hình thức nào?
- Các câu chuyện, văn học dân gian,
 - Ca dao tục ngữ;
 - Tín ngưỡng dân gian
 - Luật tục của cộng đồng
 - Kinh nghiệm quan sát những hiện tượng tự nhiên xung quanh (ví dụ: nhìn măng tre mọc ở trong hay ngoài bụi, rễ cây si trắng,...)
- (2) Phương thức để giữ gìn và chuyển giao kinh nghiệm này giữa các thế hệ trong cộng đồng (truyền miệng, văn bản giấy,...)? Đánh giá mức độ phù hợp của phương thức chuyển giao kinh nghiệm?
- (3) Những kinh nghiệm này từ bao đời nay có thay đổi gì không? Nếu có, vì sao lại có sự thay đổi này?
- (4) Đánh giá mức độ phổ biến của những kinh nghiệm này hiện nay? Trong tương lai? Vì sao ông/bà có sự đánh giá đó?
5. “Truyền thống” sống chung với lũ của người dân địa phương thể hiện cụ thể như thế nào? Các biện pháp ứng phó với các hiện tượng thủy tai nhằm giảm bớt thiệt hại là gì?
- Hoạt động sản xuất: lịch thời vụ, giống cây trồng, giống vật nuôi, phương thức canh tác, kỹ thuật canh tác, công cụ sản xuất, quản lý nguồn nước, đất canh tác,...
 - Đời sống sinh hoạt: dự trữ lương thực thực phẩm, chăm sóc sức khỏe,
 - Xây dựng nhà cửa: kiến trúc nhà, chuồng trại chăn nuôi,...
6. Chính sách hỗ trợ của chính quyền địa phương như thế nào? Có kịp thời không? Có phù hợp không? Tại sao?
7. Mức độ tham gia của cộng đồng trong các chính sách phòng chống thủy tai tại địa phương?
8. Nhu cầu trợ giúp những gì để người dân và chính quyền địa phương có thể ứng phó tốt trước những tác động của thủy tai?

III. HƯỚNG DẪN PHÒNG VẤN SÂU/THẢO LUẬN NHÓM CÁN BỘ LÃNH ĐẠO CẤP TỈNH, HUYỆN, XÃ

- **NGƯỜI ĐƯỢC PHÒNG VẤN**

Cán bộ lãnh đạo Ủy ban nhân dân Tỉnh/ huyện/ xã, đại diện lãnh đạo Sở Thủy lợi/ phòng thủy lợi, cán bộ địa chính/ thủy nông xã

- **NỘI DUNG THẢO LUẬN**

1. Ông/bà có thể cho biết khái quát về tình hình phát triển kinh tế - xã hội trên địa bàn?
 - a. Diện tích tự nhiên
 - b. Số thôn/xóm, số hộ, số nhân khẩu
 - c. Cơ cấu nghề nghiệp
 - d. Thu nhập bình quân
 - e. Hệ thống thủy lợi của địa phương...
2. Thời gian gần đây, ở địa phương nơi ông/bà công tác có những xảy ra những hiện tượng lũ lụt, hạn hán hay xâm nhập mặn không? So với thời điểm cách đây 10 năm những hiện tượng thời tiết này xảy ra như thế nào?
 - a. Tần suất diễn ra?
 - b. Mức độ thiệt hại?
3. Ông/bà có thể cho biết những nguyên nhân chủ quan cũng như khách quan dẫn tới xảy ra các hiện tượng lũ lụt, hạn hán hay xâm nhập mặn không?
4. Theo ông/bà, những hiện tượng thời tiết như lũ lụt, hạn hán hay xâm nhập mặn đã ảnh hưởng như thế nào đến địa phương?
 - a. Ảnh hưởng đến cơ sở hạ tầng như thế nào?
 - b. Ảnh hưởng đến sức khỏe và thiệt hại về tính mạng ra sao?
 - c. Đất đai bị ảnh hưởng như thế nào?
 - d. Trồng trọt bị ảnh hưởng như thế nào?
 - e. Chăn nuôi gặp phải những khó khăn nào?
 - f. Nuôi trồng thủy hải sản gặp khó khăn nào?
 - g. Ô nhiễm môi trường như thế nào?
 - h. Các hoạt động sống khác bị ảnh hưởng như thế nào?....
5. Ngoài những tác động tiêu cực, theo ông/ bà các hiện tượng lũ lụt, hạn hán hay xâm nhập mặn khi xảy ra có tác động tích cực gì đối với kinh tế địa phương không?
6. Trước khi xảy ra các hiện tượng thời tiết như lũ lụt, hạn hán hay xâm nhập mặn, chính quyền địa phương đã làm cách nào để thông báo tới người dân để họ phòng, chống? Có những kênh thông tin nào được sử dụng? Tần suất thông báo nhiều hay ít? Quá trình truyền tải thông tin tới người dân có gặp khó khăn gì không?

7. Ngoài kênh dự báo thời tiết và các kênh dự báo chính thức của chính quyền, ông/bà thấy ở cộng đồng có kinh nghiệm gì trong dự báo, phát hiện và phòng ngừa với các hiện lũ, lụt, hạn hán hay xâm nhập mặn không?
- Các kinh nghiệm này được biểu hiện dưới các hình thức nào?*
 - Các câu chuyện, văn học dân gian;
 - Ca dao, tục ngữ;
 - Kinh nghiệm quan sát những hiện tượng tự nhiên xung quanh (ví dụ: nhìn măng tre mọc ở trong hay ngoài bụi, rễ cây si trắng, kiến, mối di chuyển chỗ ở...).
 - Những kinh nghiệm này từ bao đời nay có thay đổi gì không? Nếu có, vì sao lại có sự thay đổi này?*
 - Đánh giá mức độ phổ biến của những kinh nghiệm này hiện nay? Trong tương lai? Vì sao ông/bà có sự đánh giá đó?*
8. Chính quyền địa có thành lập Ban chỉ huy phòng chống ngập, lụt không? Nếu có thì chức năng của Ban này là gì? Hoạt động của Ban gặp những khó khăn và thuận lợi gì? Những phương án phòng/ chống ngập lụt được xây dựng và triển khai cụ thể ra sao khi có lũ lụt xảy ra?
9. Trước những ảnh hưởng của lũ lụt, hạn hán hay xâm nhập mặn ông/bà thấy người dân địa phương đã dựa vào những kiến thức, kinh nghiệm sống vốn có của mình để ứng phó ra sao?
- Thay đổi kiến trúc nhà ở như thế nào?*
 - Thay đổi thói quen sinh hoạt như thế nào?*
 - Thay đổi phương thức sản xuất, chăn nuôi, nuôi, trồng thủy hải sản như thế nào?*
10. Khi các hiện tượng lũ lụt, hạn hán hay xâm nhập xảy ra gây ảnh hưởng đến đời sống, sản xuất của người dân, chính quyền địa phương có những chính sách gì để hỗ trợ?
- Chính sách cho vay vốn làm nhà chống lũ hay vay vốn để phát triển kinh tế như thế nào?*
 - Tập huấn phổ biến kiến thức phòng chống lũ lụt trong sinh hoạt như thế nào?*
 - Tập huấn phổ biến kiến thức trong trồng trọt, chăn nuôi và đánh, bắt thủy hải sản như thế nào để phù hợp với tình hình thời tiết?*

Xin trân trọng cảm ơn sự giúp đỡ của ông/bà!

IV. HƯỚNG DẪN THẢO LUẬN NHÓM THEO PHƯƠNG PHÁP PRA ĐỐI VỚI NGƯỜI DÂN TRONG CỘNG ĐỒNG

- **NGƯỜI ĐƯỢC THAM GIA THẢO LUẬN NHÓM**

Nam/Nữ CHỦ CÁC HỘ GIA ĐÌNH có sinh kế chính làm nông nghiệp tại một thôn trong xã được điều tra.

- **HẬU CẦN – CHUẨN BỊ**

- Trưởng nhóm nghiên cứu: Đề xuất nhu cầu nghiên cứu với địa phương. Cụ thể:
 - . Đề nghị địa phương mời 7-8 chủ hộ gia đình là nam hoặc là nữ, có sinh kế chính làm nông nghiệp.
 - . Đề nghị địa phương hỗ trợ địa điểm thực hiện thảo luận nhóm: nhà văn hoá thôn, nhà họp cộng đồng xã hay nhà dân.
- Nghiên cứu viên và trợ lý nghiên cứu viên:
 - . Chuẩn bị các công cụ: Tờ rời, giấy Ao, bút màu, hồ và băng dính dán, máy ảnh, máy ghi âm, máy quay video.
 - . Hướng dẫn và nội dung các câu hỏi thảo luận
- Cộng tác viên địa phương (trưởng thôn):
 - . Mời các chủ hộ gia đình tham gia thảo luận (đưa/đón nếu cần).
 - . Chuẩn bị địa điểm thảo luận (sắp xếp bàn ghế, chuẩn bị nước uống...)

- **PHƯƠNG PHÁP THỰC HIỆN, NỘI DUNG CÂU HỎI TRỌNG TÂM**

Phương pháp	Nội dung câu hỏi
<p>Nghiên cứu viên đặt câu hỏi, khuyến khích sự tham gia của người dân.</p> <p>Hướng dẫn và đề nghị người dân vẽ bản đồ trên giấy Ao.</p>	<p>9. Lịch sử hình thành xóm, làng? Đặc điểm dân cư gốc – những người đầu tiên đến khai hoang? Kinh nghiệm trị thủy của cộng đồng dân cư khi mới hình thành? Hoạt động sản xuất của cộng đồng: trồng trọt; chăn nuôi gia súc, gia cầm; nuôi trồng, đánh bắt thủy hải sản;... của cộng đồng khi đó?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Vẽ bản đồ phân bố không gian làng xã: khu vực nhà ở, khu vực canh tác, sông, hồ,... (trước kia và hiện nay)? Vẽ sơ đồ thôn bản - Vẽ bản đồ hệ thống tưới và tiêu nước của địa phương: vẽ lại sơ đồ hệ thống qua từng thời kỳ qua lời kể của người lớn

	tuổi? (nếu có). Nếu có sự thay đổi, lý do tại sao?
Nghiên cứu viên đặt câu hỏi và khuyến khích người dân trả lời.	<p>10. Theo quan sát của các ông/bà, địa phương thường chịu ảnh hưởng từ bão, lũ, xâm nhập mặn như thế nào?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Trước kia (10 năm trước) - Hiện nay
<p>Nghiên cứu viên đặt câu hỏi, khuyến khích sự tham gia của người dân.</p> <p>Hướng dẫn và đề nghị người dân viết kiến thức/hiểu biết của mình trên các tờ rời và dán vào bảng tổng hợp trên giấy Ao.</p> <p>Người dân nêu ý kiến của mình về các kinh nghiệm thu nhận được, các đánh giá.</p>	<p>11. Ngoài kênh dự báo thời tiết và các kênh dự báo chính thức của chính quyền, người dân ở địa phương có kinh nghiệm gì trong dự báo, phát hiện và phòng ngừa các hiện tượng thủy tai (bão lũ, lụt, xâm nhập mặn) không?</p> <p>(5) Các kinh nghiệm này được biểu hiện dưới các hình thức nào?</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Các câu chuyện, văn học dân gian, ○ Ca dao tục ngữ; ○ Tín ngưỡng dân gian ○ Luật tục của cộng đồng ○ Kinh nghiệm quan sát những hiện tượng tự nhiên xung quanh (ví dụ: nhìn măng tre mọc ở trong hay ngoài bụi, rễ cây si trắng,...) <p>(6) Phương thức để giữ gìn và chuyển giao kinh nghiệm này giữa các thế hệ trong cộng đồng (truyền miệng, văn bản giấy,...)? Đánh giá mức độ phù hợp của phương thức chuyển giao kinh nghiệm?</p> <p>(7) Những kinh nghiệm này từ bao đời nay có thay đổi gì không? Nếu có, vì sao lại có sự thay đổi này?</p> <p>(8) Đánh giá mức độ phổ biến của những kinh nghiệm này hiện nay? Trong tương lai? Vì sao ông/bà có sự đánh giá đó?</p>